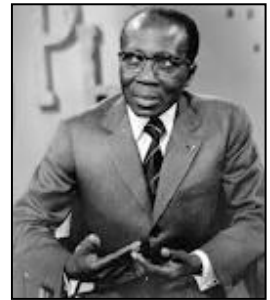

Naar Senegal.

Het UNESCO-BREDA kantoor (Bureau Regional pour l'Education en Afrique) met zijn diverse internationale experts en meertalige secretaresses was heel veel groter dan het kantoor in Khartoum. Het lag zowat schuin tegenover het presidentiële paleis van Léopold Senghor, en het werk werd dan ook zowat dagelijks onderbroken door de gillende sirenes waarmee de autocolonne van de president vanuit het paleis vertrok om zich door de stad of naar het vliegveld te bewegen. Dan was de hele binnenstad afgezet. Als je slim was kon je wachten totdat hij voorbij was en er achteraan aansluiten, vooral als je naar de airport moest.

De president-poët werd alom gerespecteerd.

Het was een verzameling van internationale experts die heel Afrika afreisden, een documentatiecentrum en productieafdeling voor eigen documenten. Op basis van ervaringen uit verschillende landen werden syntheses van educatieve processen gemaakt, gedocumenteerd, becommentarieerd en de rapporten verstuurd naar alle lidstaten in Afrika en daarbuiten als onderdeel van het grotere UNESCO gebeuren wereldwijd.

Dakar was als eerste landingsplaats voor vliegtuigen naar het zuiden de ideale stop-over en coördinatie punt voor internationale organisaties die in west Afrika werkten. Wel was er forse concurrentie met Ivoorkust waar reeds andere internationale organisaties gevestigd waren. Binnen de scholenbouw adviesafdeling werd ik aan de Franssprekende landen toegevoegd en mijn Nederlandse collega aan de Engelsprekende landen. Op (gestimuleerde) aanvraag uit die landen verrichtten we dan studies van scholencomplexen en produceerden dan een gedetailleerd rapport over hoe het volgens ons beter georganiseerd kon.

Gedurende een maand werd de Dakar airport gebruikt om de Concorde te testen.

Dat was veilig (en minder geluidsoverlast) want na de start zat je direct boven de zee en daar kon deze dan meteen doortrekken naar de geluidsbarrière, iets wat niet boven Europa was toegestaan. Dikke zwarte pluimen van verbrandingsgassen en een oorverdovend lawaai, en veel bekijks in het begin.

Het maken van de missie en technische rapporten was een hele operatie, waarbij het maken van de tekeningen, schema's en schetsen nog het eenvoudigste was. Met de hand werden de teksten eerst uitgeschreven, dan door een secretaresse met dubbele spatie uitgetypt en vervolgens werd er met bijschrijven, doorhalen, knip en plakwerk een nieuwe tekst samengesteld en een lay-out gemaakt inclusief de tekeningen. Na het editen door de senior staf en de directeur zelf werd vervolgens de tekst in het net getypt.

Onze secretaresse had zelfs een IBM verwisselbaar letter bolletje zodat in een tekst verschillende lettersoorten gebruikt konden worden. Nu konden we direct op wit papier typen en hoefde het niet meer op een stencil. Het witte papier met de tekeningen erin geplakt ging dan op een rol scanner en brander. Deze elektrische Gestetner rotor scanner las aan de ene kant van de rol het zwart-wit origineel met een lampje en brandde op de andere helft parallel een stencil door middel van vonkjes die door het stencilpapier gingen, overal waar de eerste kant zwart registreerde. In een half uur was er een heel stencil gebrand; super modern.

De eventuele foutjes kon je dan alsnog dichtmaken met nagellak. Alleen fotokopieën maken van een originele tekening was een mijl op zeven want daar was een 3M apparaat voor nodig met duur warmtegevoelig papier. Je kon soms sneller, goedkoper en beter even het tekeningetje opnieuw maken. In enkele rapporten moeten foto's komen, maar die pagina's werden uitbesteed in de stad om de offset pagina's te drukken; ook de kافتen werden buiten de deur gedrukt. Van sommige rapporten werden wel 100 kopieën gemaakt, dubbelzijdig gedrukt. Voor het samenvoegen van de tientallen pagina's werden alle tafels in de bibliotheek vol gelegd met de stapels afgedrukte stencils en alle internationale staf van ons bureautje werd dan opgetrommeld om ze bij elkaar te voegen tot.

Elk rapport had een deadline en was een mijlpaal. Daarna volgde er een verzendactie per luchtpost.

Er werden de nieuwste onderwijs- en ontwikkelingsstrategieën en inzichten uitgewerkt die in het grote hoofdkantoor in Parijs werden bedacht. Zo was er bijvoorbeeld de gedachte dat je kleine kinderen op de lagere school in de moeders eigen taal moest onderwijzen en niet in een van de koloniale talen zoals Engels, Frans of Portugees. Dit ter versterking van de eigen identiteit, cultuur en saamhorigheid.¹

Met het vertrek van de (koloniale) Fransen en Engelsen uit de rurale gebieden zakte de voedselproductie in, vervielen de huizen en verviel de landbouwgrond tot dorre ontboste vlaktes waar slechts nog wat geiten graasden.

Sommige landen in Afrika hadden meerdere stammen en verschillende talen zoals bijvoorbeeld Zambia, waarvan men beweerde dat er 60 verschillende talen waren. Voor mij leken dat misschien een vijftal taalgroepen met veel lokale dialecten, maar homogenisering naar slechts een enkele taal voor een land stond niet op het verlanglijstje van de UNESCO. Zo werd er een Babylonische taaldiversiteit gepropageerd, met een officiële taal in het Engels of Frans, om met de buitenwereld te communiceren. Kleine kinderen moesten dus eerst een lokale taal of dialect leren waar ze bij elke verdere studie, zoals middelbare school of voor een baan, niets aan hadden. In de slechtste gevallen werd het schrijven van die lokale taal niet eens meegenomen als onderdeel. Wanneer dit UNESCO advies internationaal doorgedrukt zou worden, om kinderen slechts in hun moeders dialect op te voeden, zouden die kinderen minder vervreemd worden van hun eigen ouders en hun cultuur; dat was de theorie althans.

De problemen voor de uitvoering van dit taalbeleid waren meervoudig.

- Een groot aantal landen in Afrika hadden een ruime verscheidenheid van talen. In Zambia was het niet duidelijk of het om verschillende talen of dialecten ging van een taalgroep zoals het Bantu of Lozi. Het zou betekenen dat grote landen in Afrika verschillende interne taalgroepen zouden krijgen.
- Een aantal talen of dialecten waren niet gedocumenteerd of op schrift gezet, en als dat wel het geval was, dan was het vaak slechts de interpretatie van een enkele antropoloog.
- Sommige dialecten waren extreem simpel waardoor meer complexe gedachten niet overkwamen.
- De landen hadden onvoldoende financiering om hun Engelse of Franse taalboeken te reproduceren of om nieuwe versies te produceren en over alle lagere scholen te distribueren, laat staan om eerst een uitgebreidere serie andere taalboeken te ontwikkelen en te distribueren.
- Voor de middelbare scholen was in ieder geval nog Engels en Frans onderwijs nodig, want iedereen die zaken wilde doen of een redelijke baan wilde krijgen had de neokoloniale taal nodig.
- Jaren later moest men constateren dat Kenia een voorsprong kreeg op andere Afrikaanse landen, omdat daar het Engels wel op de lagere school onderwezen werd.

Hoewel onderwijzen in de eigen moedertaal wellicht bewezen heeft dat het belangrijk is voor het behoud van de lokale cultuur, hebben kleine kinderen helemaal geen probleem om twee of drie talen te leren. Bijna alle kinderen van buitenlandse experts die op internationale scholen zaten leerden zonder moeite twee of drie talen. De taal van 'mama en papa', de taal van 'de bediendes', hetzelfde van 'op straat', en dan nog de taal die ze op de internationale school moesten leren. Met een tweede taal moet je dus niet wachten tot de middelbare school, zeker niet wanneer al bekend is dat 80% van de kinderen niet naar de middelbare school gaat omdat de kinderen al vroeg de kost moeten verdienen.

¹ Dat was wel zo, maar met de kennis van een Europese taal kwam je wel verder in het leven, iets dat in de loop der jaren heel duidelijk werd in Kenia, waar het onderwijs en de economische ontwikkeling dankzij de Engelse taal sneller ging dan in landen die eerst begonnen met onderwijs in een taal van lokale stammen.

Pas na 1995, meer dan 20 jaar later, werd door de UNESCO erkend dat twee of drie talen goed mogelijk zijn voor kleine kinderen om te leren, maar tot op vandaag wordt het moedertaal-dogma nog steeds verkondigd.

In Nederland wordt het sinds 1995 meer dan duidelijk dat allochtonen, die niet de nationale taal van het land waar ze wonen goed kennen, een serieus integratieprobleem hebben. Dat geldt niet alleen voor de oudere generatie allochtonen die al jaren in Nederland woont, maar ook voor hun kinderen die thuis steeds moeders taal spraken en naar de TV-programma's uit het land van herkomst van hun ouders kijken. Eerst integreren ze slecht en daarna vinden ze met moeite een matige baan, waardoor ze nog jaren tot de laagste sociale kaste blijven behoren. Door het in stand houden van de niet-nationale taalgroepjes worden getto's gecreëerd, en verdere afzondering van die mensen in het geheel; dat gebeurde ook in Senegal voor de Wolof of Tuarek stammen die in een grote stad moeten overleven.

Bedelaars.

De tienduizenden Talibé die door de arme families in Dakar aan de Marabouts (onderwijzers) waren toevertrouwd om wat te leren, leerden zelfs helemaal geen taal, maar een serie rijmpjes in voor hen een vreemde taal (Arabisch), waarvan ze maar moesten geloven wat hun Marabout vertelde wat het voorstelde.

Internetfoto's. In 40 jaar is er weinig veranderd in Dakar, waar de Marabouts de dienst uitmaken voor de arme bevolking. De Talibé (leerlingen) leren van houten plankjes islamitische gebeden en leefregels uit hun hoofd. Daarna gaat het plankje naar een ander. De lokale cultuur van de bevolking werd vervangen door een geïmporteerde islamitische cultuur of dogmatisch leer systeem dat geen andere of liberale visie op de wereld toeliet.

De hoofdtak was dagelijks de (religieuze) rijmpjes uit het hoofd te leren en voor de rest van de dag te bedelen en het geld aan de Marabout af te dragen. De UNESCO-BREDA die in Dakar haar Afrikaanse hoofdkwartier had, leek geen enkel zicht te hebben op wat daar onder hun neus gebeurde.

De Talibé zijn anno 2000 en later tot een gigantisch probleem ontwikkeld, van de tienduizenden in 1974 zijn er in 2000 wellicht honderdduizenden woonachtig in de Dakar metropool van >10 miljoen inwoners. De Senegalese overheid nam zelfs een wet aan tegen de commerciële uitbuiting van de kinderen, maar die wet wordt nog steeds niet of nauwelijks opgevolgd. Een hele generatie jeugd wordt systematisch verstoken van behoorlijk onderwijs gedurende de jaren dat die kinderen het makkelijkste informatie tot zich nemen. Misschien zijn er ook goede Marabouts die wel een gevarieerd onderwijs geven, maar zelf sturen ze hun kinderen naar dure privéscholen uit de opbrengst van hun tomatenpureeblikken bedelaartjes.

Cultuur en onderwijs.

In het rurale Zambia werden de verhalen van de lokale cultuur overgedragen op de andere dorpsbewoners door avond na avond, elk seizoen, jaar in jaar uit, te luisteren naar de oudsten van het dorp. Dat gebeurde in de centrale hut die midden in het dorp staat. De hut heeft vaak een open structuur waarbinnen een klein vuurtje brand dat het enige licht geeft en de insecten weghoudt. Dat is zo ongeveer het systeem van de kerk

waar gedurende het gehele jaar de bijbel een keer wordt doorgewerkt, en waarbij je zo geleidelijk bekend raakt met de Bijbelse geschiedenis.

Gedurende het hele jaar werden rond het vuurtje in de centrale dorps hut de verhalen verteld die betrekking hadden op het huidige seizoen of de recente happenings in het dorp.

Alleen door elk jaar, elk seizoen, dezelfde verhalen te vertellen, blijven ze bij de dorpingen bekleven en kunnen dan later worden doorverteld aan de volgende generatie.

Het optekenen van die traditionele verhalen zou deze voor het nageslacht bewaard hebben, want de jongeren vertrokken vaak naar de steden en vergaten hun geschiedenissen. Helaas gebeurde dat opschrijven niet. Zo raakte uiteindelijk de lokale geschiedenis en daarbij de cultuurelementen in vergetelheid en daarmee verloor de rurale bevolking haar geschiedenis. Daar helpt klassiek europees onderwijs in een lokale taal niets aan, en wat dat betreft miste de UNESCO een belangrijk punt. De urbane migrant en de nieuwe slumbewoner vervreemde van hun ouders cultuur. Dit wordt dan nog erger door de drang naar dure Westerse producten, terwijl er ook steeds meer geld moet komen om de kosten van het urbane bestaan te financieren; een totale culturomslag. Daar doet een lokaal dialect en het leren van verzen in een nog vreemdere taal niets aan.

Dan waren de stafvergaderingen interessant met betrekking tot het getouwtrek tussen de internationale staf (experts) en de verdeling van het werk en de man-vrouw competitie. Elke keer dat de directeur Kamian een thema aansneed dat aandacht verdiende, moest dat door de een afdeling worden opgepakt. Sommige thema's waren meer geliefd dan anderen en dat hing vaak samen met het budget dat beschikbaar was gesteld of de hoeveelheid reistijd die er aan verbonden zat. Zo was er een Française expat (mrs. Chaisson) die zeer goed van de tongriem gesneden was en blijkbaar steeds kon beargumenteren waarom zij iets beter kon dan iedereen anders. Zo waren er ook twee heren Doré en Nalletamby gespecialiseerd op het gebied van onderwijstechnologie en wetenscha, maar mrs. Chaisson wist het altijd beter². Dan was ook een "deskundige" uit Zaïre, maar dat was blijkbaar een politieke benoeming want niemand wist wat hij op de BREDA precies deed. Tegen het einde van de vergadering werd dan de balans opgemaakt en bleek het dat mrs. Chaisson bijna alle voorstellen naar haar had toegetrokken. Dan begon de verdeling van de taken weer opnieuw, want zij kon de werklust onmogelijk aan en extra personeel kreeg ze niet. Gelukkig waren de expats vaak op reis dus dat gevecht kwam maar een keer in de maand voor.

Zakdoek

Op een dag werd de stafvergadering vervroegd. De directeur Bakthar Kamian zat zoals gewoonlijk achter zijn immense bureau en een stuk of acht experts in een halve cirkel er omheen. Gewoonlijk was hij het eerste half uur alleen aan het woord, maar na een poosje klonk het een beetje hees. Na een klein excuus haalde hij zijn zakdoek uit zijn omvangrijke lichtblauwe damasten Jallebia, bukte zich half onder het bureau, kuchte en schraapte zijn keel en ging daarna verder met zijn discours. Na elke vijf minuten deed hij het weer, half onder het bureau gedoken. Met tussenpozen begon hij ook langzamer en heser te praten. De vergadering werd deze keer niet zo lang, er waren geen taken om te verdelen en we hoefden geen voortgangsrapportage in te leveren. Wat bleek, die dag was de Ramadan net begonnen en hij was iemand die vond dat hij zijn eigen speeksel niet mocht doorslikken.

Dus elke keer dat hij half onder zijn bureau dook deed hij een rochel in zijn zakdoek. Onze sub-directeur Kamal was officieel ook moslim, maar haalde zijn schouders op over de dramatische ceremonie van Kamian, en liet zich op ons eigen kantoor gewoon koffie en thee serveren.

De wekelijkse stafvergaderingen op het regionale UNESCO kantoor was een constante competitie tussen de experts en hoofden van de departementen. Wie deed het beter, of wie kon het beter zodat ze taken

² Misschien was dat wel zo. Bovendien moest je als vrouw in een mannenbolwerk wel hard vechten voor je positie. De Fransman Doré en Indiër Nalletamby vonden ook dat ze het beter wisten.

toegewezen kregen? Wie kreeg meer personeel en budget? Er werd nooit gepraat over wat beter was voor de bevolking of wat beter tot hun sociale of economische ontwikkeling zou leiden, nooit. Aan beroepsmatig onderwijs werd nauwelijks aandacht gegeven, dat was meer voor de ILO. Ik kan me niet herinneren dat ooit het vele duizendkoppige Talibé probleem in de stad ter sprake is geweest, terwijl de moslimdirecteur dat toch uiteraard van wonen in de stad precies wist³. Het samenbrengen van deskundigen uit de verschillende landen om gelijksoortige problemen te bespreken en oplossingen te vinden was er ook niet bij.

Om een vijftiental landen in West-Afrika te bezoeken was de staf veel op reis, sommigen voor de Franstalige landen en anderen voor de Engelstalige landen, en niemand voor Angola in 1975. De internationale staf was onderverdeeld in Engelstalige en Franstalige experts. Mijn collega had ervoor gekozen om de Engelstalige landen te doen, dus voor mij bleven de Franstalige landen over. Niet dat ik nu zo vloeiend in de Franse taal was, maar enkele van de reizen gingen samen met de Frans-Zwitserse architect Pierre Bussat die de besprekingen met overheidsfunctionarissen aanstuurde.

Gabon.

In Gabon moesten we het ontwerp van een school bekijken en verbeteren, en ook kijken of het allemaal niet goedkoper kon. Het kon wel beter geventileerd, verlicht en inderdaad kon er slimmer met de ruimte worden omgesprongen. Met de grote bevolkingsgroei waren er veel meer scholen noodzakelijk. Het land exporteerde veel Okumé, een tropische houtsoort, maar kwam pas economisch sterk in de lift nadat met de 1973 oliecrisis de inkomsten verdrievoudigd waren. Pas jaren later realiseerde ik me dat Gabon na Libië het rijkste land van Afrika was per hoofd van de bevolking (gemiddeld), maar dat meer dan 50% van de slechts 0,6 miljoen inwoners in de grootste armoede leefde.

De president-dictator Bongo had geen tekort aan fondsen, maar besteedde in die jaren ongeveer \$ 800 miljoen aan de bouw van zijn paleis, een bedrag dat gelijk was aan het bruto nationaal product van het hele land. Omgerekend zou dat anno 2020 een waarde vertegenwoordigen van vier miljard Euro. Dan waren er nog gigantische ministeries voor duizenden ambtenaren die op staatskosten niets deden of konden, en gecontroleerd werden door Franse expatriats. Gabon had de hoogste consumptie van Champagne per hoofd van de bevolking in de wereld.

Champagne drinken langs de oever van Libreville in Gabon, zwemmen en picknick lunch.

Een paar dagen later had ik cholera te pakken vanwege de slums die verderop aan de rivier lagen.

Aan de ene kant was het dus wel noodzakelijk dat iemand de door franse architecten bedachte scholen ontwerpen nakeek, maar dat zoiets door de UNESCO als financiële hulp moest gebeuren was natuurlijk helemaal onzin.

Toen Bongo in 2009 als langst zittende Afrikaanse president (41 jaar) overleed, bleek hij maar liefst 45 luxehuizen in Frankrijk te hebben en exorbitante speeltjes zoals auto's van 1,5 miljoen dollar.

Als al die jaren de olie-inkomsten in Gabon geïnvesteerd waren geweest, dan was het land toen misschien wel zo welvarend geweest als een van de Golfstaten zoals Qatar of Koeweit, maar nu leefde nog de helft van de 0,6 miljoen bevolking onder de armoedegrens. Een voordeel is wel dat Gabon nog steeds wat stukjes oerwoud heeft in de vorm van reservaten en niet alles ontgonnen was. Alle chimpansees, gorilla's, apen en andere dieren zijn ondertussen wel in de kookpotten verdwenen, aan handelaren verkocht en tot "medicijnen" verwerkt, of als souvenirs verhandeld.

³ Ik moet aannemen dat hij zich absoluut niet met de lokale politiek mocht bezighouden, een voorwaarde voor het bestaan van het UNESCO kantoor in Dakar. Bovendien zou het best kunnen zijn dat hij ook niets tegen de Imams of de Marabouts mocht zeggen, vanwege zijn functie en aanhanger van de Islam. Een nogal tweeslachtige opstelling van een intelligent persoon die op de wereldtop van de bureaucratie zit.

Slechts een enkele keer duurde een missie langer dan een paar weken, maar in Gabon zat ik voor een hele maand in een eenvoudig gemeubileerde drive-in met eigen keukentje. De unit was koel voor lokale begrippen want het was goed beschaduwde onder een paar magnifieke ficusbomen. Meestal kwam ik pas 's avonds na zonsondergang thuis, want om zes uur werd het heel snel donker. Om de vochtigheid uit de woning te krijgen stak ik dan eerst de open haard aan. In het donker, in de enige luie stoel overdacht ik een half uurtje over de gebeurtenissen van de dag, terwijl ik naar de zich uitbreidende vlammetjes keek die in het stapeltje brandhout omhoog kroop. Een poosje later ging ik dan een hapje klaar maken. Na het ontbijt moest ik dan wel elke keer zorgen dat er een nieuw stapeltje brandhout in de open haard was ingericht, compleet met spaanders en een oude krant, zodat het die avond weer met een enkele lucifer aangestoken kon worden. Een voordeel van het elektrisch licht niet aansteken was dat het dan geen muskieten aantrok.

Op een avond had ik mijn leenauto in de carpoort gezet en vandaar de zijdeur naar de woonkamer genomen, en zoals gewoonlijk de haard aangestoken. Ik was op de luie stoel neergeploft om naar de langzaam uitbreidende vlammetjes te kijken. Deze keer bewogen de vlammetjes kennelijk wat meer omdat het kegeltje met brandhout in elkaar zakte. Tot vlak daarna opeens het halve vuur van het haardplateau de kamer in gleed en op mij afkwam. Als door een wesp gestoken sprong ik uit mijn stoel. Blijkbaar was er overdag een slang op de nog warme haardvloer gaan liggen om een dutje te doen, en deze werd ruw wakker gemaakt vanwege de krant die ik op zijn rug in de brand had gestoken.

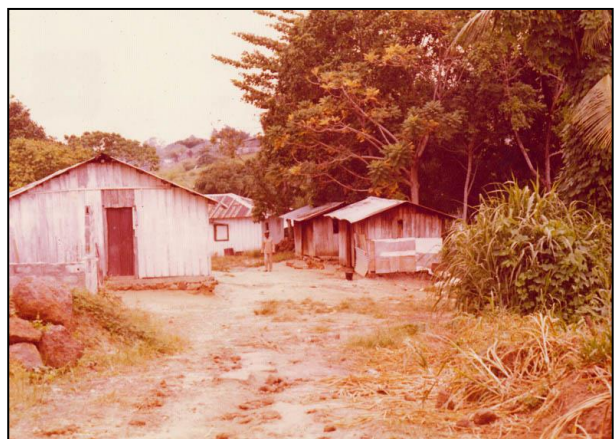

Nog een stukje tropisch regenwoud

Behalve het uitdovende vuur en het zwakke schijnsel van een verre straatlantaarn had ik geen ander licht in de kamer en kon niet goed zien waar de slang zich naar toe bewoog, terwijl ik terecht vermoedde dat de slang mij wel kon zien en in de aanval ging vanwege een verschroeiende rug. Op de eettafel gesprongen en een van de eettafelstoelen gepakt om mee te slaan, het enige wat binnen mijn bereik was. Het was blijkbaar een grote Mamba, want in het onrustige schijnsel van het vuur stond hij meer dan twee en een halve voet omhoog.

Krash!, daar ging de eerste eetkamerstoel, met de resterend rugleuning zou ik te dichtbij het beest komen dus die maar gebruikt als projectiel en een andere stoel gepakt. Na een paar borden, die ik ook als projectielen gebruikte, en drie stoelen kapotgeslagen te hebben was hij plots verdwenen. Bij het steeds zwakker wordende schijnsel van het vuur, en balancerend op de tafel met behulp van de laatste stoelpoot het licht aangekregen. De slang was weg, blijkbaar weer via de royale kier onder de carpoort deur het bos in. Sindsdien altijd maar een zaklamp bij je hebben en eerst het licht aandoen, en ook de kieren onder de deur dichtzetten. Zo leer je elke keer wat nieuws.

Veel huizen waren van planken gemaakt.

Zaire.

Hetzelfde gold eigenlijk voor de scholenbouwmissie die we in Zaire deden. Het land had ongelofelijke rijkdommen aan bijzondere mineralen, goud en diamanten, maar de dictator-president Mboetoe beschouwde het land sinds zijn staatsgreep in 1971 als zijn persoonlijk bezit. Vanaf dat moment probeerde hij de rijkste man van Afrika te worden en vergaarde jaarlijks miljoenen dollars op privérekeningen buiten Zaire, nadat hij alle buitenlandse betalingen op zijn buitenlandse bankrekeningen liet zetten.

Dat ze hulp nodig hadden voor het ontwerpen van betere scholen zal wel, maar in theorie produceerde het land genoeg inkomsten om die zelf te bouwen. Echter, omdat een heel groot deel van de inkomsten van de overheid naar privérekeningen in het buitenland verdween vond er geen ontwikkeling van het onderwijs of de infrastructuur plaats. De best verdienende burgers waren smokkelaars die de corrupte overheidsfunctionarissen afkochten voor de handel in diamanten, ivoor en goud. Maar dat wist de UNESCO misschien niet, of wilden ze het niet weten.

Hoewel bijna alle landen in Afrika zogenaamd het koloniale juk hadden afgegooid en zelfstandig waren geworden werd het er economisch niet beter op, omdat de inkomsten in de zakken van slechts enkele personen verdwenen en men lokaal niets zelf kon produceren. Grondstoffen werden in bulk geëxporteerd en producten van die grondstoffen moesten ze dan tegen hoge kosten terugkopen. Het zou nog vele jaren duren voordat er een kentering in het beleid van de Wereldhandelsorganisaties kwam die tot op recent de productie in het Westen bevoordeelde.

Guinee-Conacry.

In Guinee-Conacry (net ten zuiden van Senegal met ½ miljoen inwoners) hadden we een vraag van het Ministerie van Onderwijs om de planning van middelbare scholen te ondersteunen.

Het was geheel onduidelijk wat we daar moesten doen, dus echt een identificatiemissie. Zo kwamen wij tweeën, Pierre Bussat, een senior Zwitserse expert en mijzelf, terecht in een propvolle barak waar we dan eerst uitlegden wat voor diensten we konden leveren. Nee, financiële assistentie was hoogstwaarschijnlijk niet op korte termijn mogelijk, want dan moet er eerst een project geformuleerd worden. Zo'n project moet door de nationale overheid goedgekeurd worden en zowel administratief en financieel ondersteund worden, en vervolgens moet de UNESCO dan proberen een internationale financier te vinden die het merendeel wilde betalen. Met de huidige politieke problemen in Guinee, en het bijna volledige gebrek aan lokale overheid, was het onwaarschijnlijk dat er animo was om ook maar iets te financieren. Het Europese westen, dat wel aan ontwikkelingshulp deed, zou bijvoorbeeld nooit projecten financieren in een door het Oostblok gemanaged land, om maar iets te noemen.

Het was Portugeestalg, geen Frans, maar op de afdeling sprak een kleine groep Russische technische assistentie wel Frans. Dat was in het kader van de communistische expansie.

Het was een paar stappen terug in de tijd. Het land had sinds kort haar semi onafhankelijkheid als overzeese provincie van Portugal. Ook was het kortgeleden dat de leider van het verzet in Guinee, Amilcar Cabral, door de Portugese geheime dienst vermoord werd. Het land was opgedeeld in Guinee-Conacry en Guinee-Bissau en werd in 1974 onafhankelijk. De nieuwe hoofdstad Conacry was een ware vesting met overal soldaten. Het hoogste gebouw van het land, het 12 verdiepingen hoge Hotel de France en lag direct aan het strand. Slechts de onderste vier verdiepingen waren als hotelkamers ingericht, waar wij dan logeerden. Bovenin zaten allemaal Russische, Poolse en Roemeense technici die verschillende overheidsfuncties draaiende probeerde te houden. Die jongens moesten niet alleen trappenlopen, want de lift werkte niet meer, maar ook hun water naar boven dragen want er was geen elektriciteit voor de pomp. Alles was vervallen en kapot, ook geen airconditioning. Voor het eten kon je, wat zeg ik?, moest je, zelf inkopen doen en dat aan de kok geven, want het hotel had geen voedsel in voorraad. Voor buitenlanders met buitenlandse valuta was er in het centrum een winkeltje waar wat bijzondere ingrediënten gekocht kon worden zoals koffie, boter en melkpoeier, maar de rest moest van de dorpsmarkt komen.

De sfeer in het kantoortje was een beetje bedrukt, en dat bleek niet alleen vanwege het gebrek aan mogelijkheden, maar vanwege een probleem met een van de nationale technische staf. Joaño, een heel aardige, integere en vlijtige jongen, met een goed stel hersens. Hij had een vaste vriendin, eentje die niet door familierelaties was georganiseerd, en met wie hij op de duur wilde trouwen. Maar zoals gewoonlijk moet er jaren gespaard worden om dat te financieren; echter met een goed salaris van 100 dollar per maand kom je niet erg ver.

Vorige week kwam Joaño bij het hoofd van de afdeling, Krapovich een Oost-Europeaan, en vroeg hem om een 2000 dollarlening. Een rekensommetje leerde dat Joaño wel twee jaar nodig zou hebben om dat uit zijn goede salaris terug te betalen, en ervaring leerde dat sommige leningen helemaal niet terugbetaald werden. Krapovich vond het risico behoorlijk hoog en hoewel hij zelf een goed salaris had in vergelijking tot zijn landgenoten in het Oostblok wilde hij Joaño toch niet zo'n fors bedrag op basis van zijn salaris uitlenen. Aan de andere kant had Krapovich wel een goed gevoel voor Joaño en besloot hem dan zelf 500 dollar te lenen.

In elk Afrikaans land waren er wel kantoormensen die hun collega's vroegen om voor een week of zo geld te lenen vanwege een noodgeval, variërend van ziekenhuiskosten, een lege gasfles, schoolgeld of uniformen die betaald moesten worden. Meestal kreeg je dan na het maandsalaris dan wel het geleende geld terug, maar dan was het in de derde week van de maand weer hetzelfde liedje.⁴

Helaas, na het weekeinde (deze week dat wij er waren) was Joaño niet komen opdagen op kantoor, en de volgende dag ook niet, heel ongebruikelijk. Nadat ze de derde dag op onderzoek waren uitgegaan vonden ze hem thuis, geheel versuft, ongewassen, zijn kamer in totale wanorde, geen eten gehad voor dagen. Wat bleek, zijn vriendin was al een maand geleden zwanger geworden en om dat te verbergen en de eer van hemzelf en beide families te redden, moest hij meteen met haar trouwen. Natuurlijk kon hij op stel en sprong geen geld voor een huwelijk lenen van zijn familie want dan zou uitkomen dat zijn vriendin zwanger was, en dus moest hij alle kosten van de trouwerij zelf financieren. Een simpele versie was begroot op ruim 2000 dollar, vandaar de lening.

Nu hij echter slechts 500 dollar had gekregen, kon hij niet in minimumstijl trouwen en was teneinde raad. Geen trouwerij, de eer van het meisje kapot en ook haar toekomst. Hij had het letterlijk verbruikt bij haar en zijn eigen familie. Zelfs als ze later alsnog zouden trouwen dan was de sociale schade niet meer te herstellen want het zou binnenkort uitkomen dat ze al reeds zwanger was. Uiteindelijk had hij die 500 dollar vergokt en het restje in de kroeg besteed om zich te bedrinken, en hij had alles besteed, het hele bedrag. Hij was door zijn vrienden thuis gedumpt, half bewusteloos. Nu had hij dus ook nog een schuld. Een van de onderliggende problemen was dat Joaño niet aan Krapovich wilde vertellen waarvoor hij die grote lening nodig had; de werkelijke reden moest immers geheim blijven. Misschien geloofde hij er niet in dat de Rus er begrip voor zou hebben en niets zouden laten uitlekken. Als hij het echter wel had verteld, dan was de kans groot geweest dat de verschillende buitenlandse collega's allemaal wat hadden bijgedragen en hij het minimumbedrag wel bij elkaar had kunnen krijgen. Er waren dus twee problemen: ten eerste geen voorbehoedsmiddelen en ten tweede een gebrek aan kennis van de onderlinge culturen. Dat laatste was de oorzaak van de miscommunicatie.

Er was niet zoveel te doen in Conakry. Buiten de stad, zelfs buiten de route van hotel naar kantoor mochten we niet. Een van de Roemeense architecten was wel geïnteresseerd om wat verder te praten over wat er in het Westen gebeurde, want informatie over de wereld buiten het Sovjetblok kregen ze niet. Milova was aardig gestrest, blijkbaar wist niemand wie van de KGB was en wie wat of wie bespioneerde en aan wie rapporteerde. Je moest altijd oppassen wat je zei en je kon niemand vertrouwen.

Alles wat er gebeurde had mogelijk een dubbele bodem, een bijkomende bedoeling, of niets leek zo te zijn zoals het er uitzag. Met ons twee buitenlanders kon hij eindelijk eens uitpraten, zijn hart uitstorten, zijn frustraties de loop laten. Hij zat bijna te snikken van verdriet en ellende. Zijn aanstelling in Conakry was nauwelijks vrijwillig, er werd hem weinig alternatief gelaten, je gaat naar Afrika of je bent je baan kwijt. Hij miste zijn familie en had nog een heel jaar te gaan. Een jaar later kreeg ik van Milova een fotoboek thuisgestuurd over de architectuur in Roemenië, en daarna hebben we nog een paar keer contact gehad. Ik kon alleen over heel oppervlakkige zaken schrijven, zoals over de tulpen en molens, want anders kon hij in problemen raken, al zijn uitgaande en inkomende post werd nagekeken.

In het Hotel de France zaten ook een paar luchtvaartdeskundigen om een conflict met de overheid over de controle van het luchtruim glad te strijken, of liever gezegd op te lossen.

Guinee-Conakry ligt ten zuiden van Senegal en alle vluchten van Dakar naar Abidjan zouden over Gambia en Guinee vliegen, maar elk land had zijn eigen soevereine luchtruim en daar is dus toestemming voor nodig. Dakar had een modern vlucht controlecentrum en het volgende vlucht begeleidingscentrum lag in Ivoorkust, allebei redelijk ontwikkelde airports. Daartussen lagen Conakry en Bissau. Nu ze onafhankelijk waren wilden die allebei hun eigen luchtruim controleren en de vluchten tussen Abidjan en Dakar overnemen, begeleiden en doorgeven. Omdat nauwelijks iemand naar Bissau of Conakry ging was het dus 98% doorgeven.

---

⁴ Een keer in Zambia was iemand met de pet rondgegaan om leningen op te halen, maar een week later zag ik hem niet meer op kantoor. Het bleek dat hij die week ervoor op staande voet was ontslagen, waarna hij slim genoeg bij alle expatriats een zielig verhaal had opgehouden over zijn kind om flink wat geld te "lenen". Met zulke ervaringen word je dan wat voorzichtiger om grote bedragen uit te lenen.

Er was echter 'een probleempje': er was geen technische uitrusting om dat goed te doen, er waren geen vlucht controleleiders met voldoende ervaring, en de paar die er waren mochten niet meer dan acht uur per dag werken.

De vluchtcontrollers wilden echter gedurende de lunch vrij hebben, hoefden niet 's nachts te werken en waren ook zondags vrij. Dat schema paste echter niet in het internationale vluchtverkeer en geen enkele luchtvaartmaatschappij wilde een 200 km wijde bocht om Guinee heen vliegen. Ook wilden ze niet het risico lopen om door de grondtroepen uit de lucht geschoten te worden. Later heb ik nooit gehoord dat Guinee de luchtverkeersleiding deed, dus is er wel een soort oplossing gekomen; waarschijnlijk over zee omvliegen. Dit als voorbeeld hoe toen de overheid daar werkte.

Bureaucraten onderwijs.

Het onderwijsmodel dat door de UNESCO voor de recentelijk onafhankelijke staten in Afrika werd gepropageerd, was in principe het klassieke westerse onderwijsmodel, maar dat model leidde in Afrika hoofdzakelijk bureaucraten op. Dat was aanvankelijk wel de bedoeling ten tijde van de koloniale bewinden en zonder lokale *counterparts* kon Europa niet met Afrika praten. Het was echter niet voldoende gebaseerd op de behoeften van alle kinderen die met 10- of 12-jarige leeftijd moesten gaan werken. Een hoger administratief onderlegd kader was uiterst noodzakelijk, maar aan een ontwikkelde middenmoot, een goed opererende middenklasse, werd nauwelijks aandacht besteed. Voor de toenemende bevolkingsgroei was Europees klassiek onderwijs voor de lagere school de gepropageerde hoofdzaak. Een vak leren waarmee je de kost kon verdienen gebeurde slechts als je via familie of kennissen een werkplek kreeg bij een bestaand bedrijfje. Een andere mogelijkheid bestond er nauwelijks en aan die problematiek werd niet gewerkt. In verschillende landen in afgelegen gebieden kwam ik wel eens in schoolklassen die de jaartallen van Europese middeleeuwse oorlogen uit hun hoofd moesten leren, of de hoofdsteden, terwijl ze nog niet eens hun eigen steden in Afrika kenden of de boomsoorten die in hun omgeving groeiden.

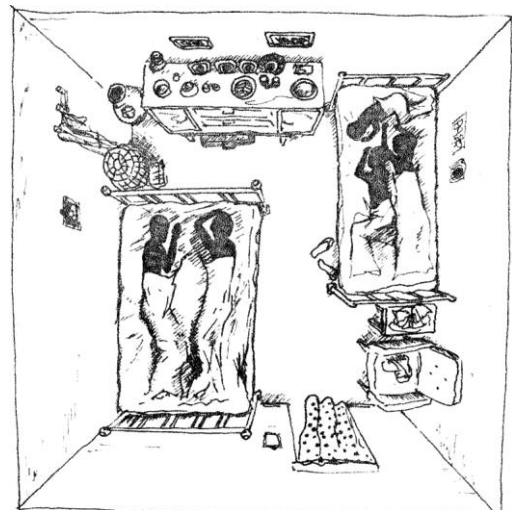
De missie van de UNESCO waren in principe altijd op verzoek van de bureaucraten van het ontvangende land, maar de missie experts mochten niet buiten de missiedoelstellingen gaan. Men ging er ook van uit dat het paternalistische UNESCO het allemaal beter wist en dat de voorgestelde maatregelen niet ter discussie stonden. Later leerde ik wel dat zo'n instelling typisch iets is van onderwijzers en experts, en van architecten, ... en westerlingen.

Onze scholenbouwprogramma missies bestonden uit vele bezoekjes, veel luisteren en praten, notities maken, opties uitwerken en dan na rijp beraad rapporteren. De rapporten die het scholenteam na elke missie maakte waren voor de scholen, lokale overheden en ministeries en een handvat voor verbeteringen, maar vervolg missies waren er zelden of nooit. Was het allemaal glashelder, was dit verwarring, of begrepen ze er helemaal niets van? Misschien verdween alles wel in een bureaula. Bij een van de weinige evaluaties op een eerder geadviseerde school stelde het bestuur vragen die reeds uitgebreid in het rapport behandeld waren; het rapport had zelfs een uitgewerkt voorbeeld. Dus werd er een actie ondernomen om het rapport terug te vinden.

Ja hoor, na enig zoeken bleek het onder de poten van een bureau te liggen zodat het bureau niet meer wiebelde op de ongelijke cementvloer. Nuttig toch? Ons eigen afdelingshoofd Kamal El Jack begreep het allemaal wel, maar kon zich er niet erg over opwinden; hij had een heel goed betaalde vaste baan buiten de Soedan, dus laat maar zitten.

Muur langs de hoofdweg naar het vliegveld.

Dakar ligt op een peninsula waar jaarlijks tienduizenden dorpelingen permanent vanuit de rurale gebieden naar de hoofdstad kwamen voor werk. Grote slums ontwikkelden zich rondom de hoofdweg vanuit de stad naar het vliegveld. Dus ook de president Leopold Senghor wanneer hij naar de luchthaven ging om andere presidenten in Dakar te ontvangen; twee keer elk bezoek.

Sketch by Jaap Bijl, Parcelles Assainies de Cambarene, Dakar, Project RUL 12

Iedereen die van het vliegtuig naar het oude stadscentrum reed zag de schier eindeloze rijen houten en golfplaten krotten. Dat was natuurlijk geen welvend gezicht en er moest iets aan gedaan worden. De WereldBank was hier al een project begonnen ‘*parcelles assainies*’ om sanitaire voorzieningen en organisatie in die ‘*bidonvilles*’ te brengen, maar dat was een langzaam en moeizaam proces. Fraaie villa’s werden het zeker nooit en al helemaal niet in een paar jaar tijd.

Een persoon die nu aankwam van de luchthaven kreeg makkelijk het idee dat Dakar voor 80% uit slums bestond. Dat was in feite ook zo, maar dat mocht niet gezien worden. Met internationale ontwikkelingshulp financiering waren er paar Nederlandse deskundigen aangetrokken voor het uitwerken van oplossingen die varieerde van het planten van bomen (uit het zicht) tot structurele wijk verbeteringsplannen (goed voor de bevolking).

Zij produceerden een erg interessante studie over Parcelles Assainies, Habitat du Grand Nombre, de urbane uitbreidingen van Dakar; een van de eerste studies van hoe je de steeds sneller groeiende urbanisaties het hoofd kon bieden.

De groep experts besloten uiteindelijk om een hoge muur langs een groot gedeelte van de weg naar het vliegveld te bouwen, hoog genoeg zodat je de krotten niet meer kon zien; probleem opgelost. Een van de argumenten was dat het voor de mensen veiliger was, zodat ze “niet meer konden oversteken en onder een auto konden komen”.

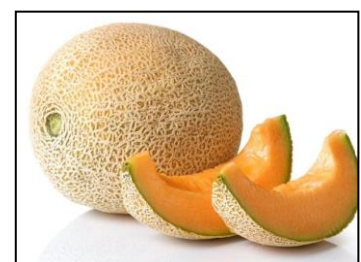
Hetzelfde principe om de krottenwijken af te scherm van 's lands hoofdingang werd rond Kaapstad sinds 2005 ook zo aangepakt zodat straks de honderdduizenden bezoekers van het wereld voetbaltoernooi Olympische spelen niet meteen in de gaten hadden dat ze vanuit de luchthaven eerst 30 km langs arme townships reden.

Toen ik in 2009 in Zuid-Afrika was, een jaar voor het aangekondigde wereldvoetbaltoernooi, werd ik weer herinnerd aan de Senegalese muur langs de weg naar de luchthaven. Nu, 40 jaar na de bouw van die muur rondom de slums in Dakar is er nog niets veranderd, alleen gaat alles op een grotere schaal.

De Zuid-Afrikaanse *townships* zagen eruit alsof ze van afvalmateriaal in elkaar getimmerd waren, vooral de aanbouwjes van de achterkanten van de huizen die naar de weg gekeerd stonden. Er waren wel drie verschillen met Senegal, de weg was breder, wel zes-baans. Op sommige plaatsen bouwde men een voetgangersbrug over de weg, en men plantte bomen voor de muur. Logisch? Ja, want het is nu eenmaal niet mogelijk om de tienduizenden inwoners van die *townships* binnen een jaar zoveel investeringen te laten doen dat hun huizen langs de weg er beter uit zouden gaan zien. Subsidies geven zou bovendien ongelijke behandeling van de weggant bewoners inhouden. Dus dan maar een muur.

Meloenen van Bud-Senegal.

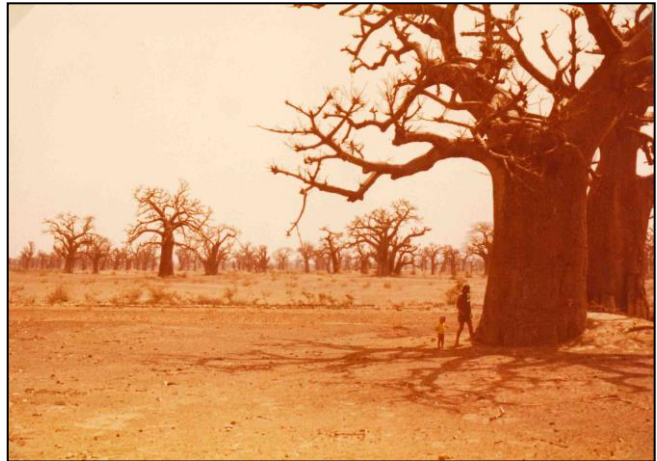
In een dorpsmarkt ten zuiden van Dakar waren heerlijke meloenen te krijgen, type Cantaloupe of Galia, die we nog niet in de hoofdstad hadden gezien. Het bleek dat die afkomstig waren van de streek waar Bud-Senegal een grote kwekerij had opgezet en bewoners overschot productie (te rijp voor transport) mochten verkopen.

De grond en vooral het droge, warme klimaat waren erg geschikt voor dit type, want meeldauw kwam vanwege de droogte nauwelijks voor.

Een flink stuk grond was van de overheid voor een paar jaar gepacht en ontgonnen voor paprika's, bonen en meloenen. Met een sprinklerinstallatie was de productie het eerste jaar mooi groot.

Senegal heeft een warm klimaat met in het zuidelijkste gedeelte, de Casamance, vrij veel regen, maar ten noorden van Gambia wordt dat al snel minder. Meer naar het noorden, halverwege Dakar is het al nauwelijks meer dan een halve meter regen per jaar, maar met extra water zijn er prachtige groente producties te behalen. Meer een klimaat zoals Californie-USA.

Het landschap werd gedomineerd door eindeloze gebieden waar slechts grote Baobabs groeiden. Zelfs de lokale bevolking kon weinig met de droge grond en buitenlandse investeerders konden dus voor erg weinig geld hele terreinen pachten als ze er land- of tuinbouw op gingen doen. De Senegalezen zouden nooit een Baobab omhakken want deze is heilig en de geesten van de voorvaderen huizen erin. Bud- Senegal echter ploegde de hele handel om voor hun groente en fruit plantages.

De dorpelingen kregen seizoenswerk voor onkruid wieden, plukken en verpakken.

Met de lege zeecontainers uit Nederland kwamen de kartonnen dozen, veiling kratten en andere spullen aan, inclusief alles wat de Nederlandse managers nodig dachten te hebben.

Voor de irrigatie waren er een paar dieptepompen aangelegd, waar ook de dorpelingen van profiteerden.

Bud, een internationale fruit producent had een grote lap grond geleased van de overheid en er tientallen hectares paprika's, aubergines, Galia en suikermeloenen op geplant voor de Nederlandse en Europese markt. Ze hadden alles uit Nederland geïmporteerd in zeecontainers, inclusief kantoren, generators, planters en loodsden. Het bedrijf werd gerund door een team Nederlanders die natuurlijk op Koninginnedag of andere ambassade activiteiten werden uitgenodigd.

Voor de Galia-meloenen deden het daar prachtig in het droge warme klimaat, en vanwege het slechts kort bestaande Amerikaanse druppel irrigatiesysteem geen meeldauw. Met behulp van deze irrigatie, maar ook beregening, en heel goedkope arbeidskrachten uit de omliggende dorpen werden er mooie producties en winsten gehaald. De vaarafstand tussen Dakar en Rotterdam was net niet te ver om de hele Nederlandse winter de heerlijke meloenen op de veiling te krijgen, terwijl dozen met supergrote paprika's in drie kleuren en verse groene boontjes per vliegtuig ingevlogen. Met ongeveer drie keer per week een hele DC10 vol waren die aardig aan de prijs, maar voor deze noviteit van verse groenten in de winter betaalde men graag.

De meloenen die niet aan de vereiste maatvoering voldeden of een plekje hadden, werden op de lokale markt verkocht. De Galia meloenen waren geen hybride producten en gebruik makend van de pitten ging men in alle dorpjes rondom het Bud project ook al gauw meloenen verbouwen die dan eveneens op de lokale markt kwamen. Drie ontwikkelingen volgden in het daaropvolgende productiejaar. (1) De eerste was dat de dorpelingen de voor het transport te rijpe meloenen mochten verkopen. Ze verzamelden ook de pitten en gingen het volgende jaar in grote getalen zelf meloenen verbouwen en langs de weg en in Dakar verkopen. Zover geen probleem, want Bud-meloenen waren voor de export. (2) De tweede ontwikkeling was dat door de frequente beregening het grondwaterniveau in de directe omgeving van de velden daalde.

Die productievelden lagen niet ver van de kust aan zee, met als resultaat dat zeewater in de diepere ondergrond infiltreerde en het sprinklerwater steeds zouter werd. Nieuwe bronnen slaan, verder het landinwaarts was een mogelijke oplossing, maar de verzilting drong dan ook verder door. Met een verzilting van het grondwater en de weinige jaarlijkse regen was dat feitelijk een onomkeerbaar proces.

(3) De derde ontwikkeling was dat het sprinklerwater in de hete zon snel verdampte, waardoor ook het oppervlak van de productievelden binnen een jaar verziltte en men helemaal niets meer kon verbouwen en men een veld verderop moest ontginnen⁵.

Na het oogsten was de grond niet meer bedekt door planten en alle organische stof verbrandde in de felle zon. Men probeerde aanvankelijk wel een continue beplanting te organiseren, maar die moest wel gepland worden overeenkomstig de beste verkoopprijzen in de winter in Nederland. Die planning hield braak liggende periodes in voor het landbouwgebied in Senegal. Ofschoon er dus wel extra geïrrigeerd werd, was de verzilting van de grond nauwelijks tegen te houden.

Het eindverhaal was dat binnen drie jaar de hele Bud-Senegal handel werd opgedoekt en de apparatuur met de laatste zeecontainer weer werd afgevoerd. De eerder ontgonnen velden waren dorre verzilte stofwoestijnen geworden waar niets meer kon groeien, zelfs geen aardnoten (pinda's) wat normaliter zelfs in de arme gronden het nog deed. De dorpen aan de kust in de directe omgeving van de productievelden hadden geen goed bronwater meer of seizoenswerk; het ene nog kwalijker dan het andere. Dit had allemaal niets met de grote droogte in de Sahel regio te maken die met die periode samenviel.

De geschiedenis van Bud-Senegal had op dat moment weinig met ons scholenbouw werk te maken, maar was een voorbeeld van gebrek aan kennis of geen aandacht voor de milieuproblemen, en kapitalistisch winstbejag van zowel de ambtenaren die de grond verpachtten als de Bud-Senegal maatschappij. "Na mij de zondvloed", of beter gezegd: ... de woestijn. Immers de overheid werd betaald voor het gebruik van het land, een aardige som geld waar weer een aantal ambtenaren van gefinancierd werd. In latere jaren zou er voor ontwikkelingsprojecten een milieu-effect-rapportage gemaakt moeten worden, maar toen was dat allemaal niet nodig. Bovendien was het een commerciële operatie, geen ontwikkelingshulp. In dit geval is men in Senegal misschien door de opgelopen milieuschade wijzer van geworden.

Een constante stroom van brandhout verdwijnt naar de stad voor kookkachelletjes in de 'Bodonvilles'.

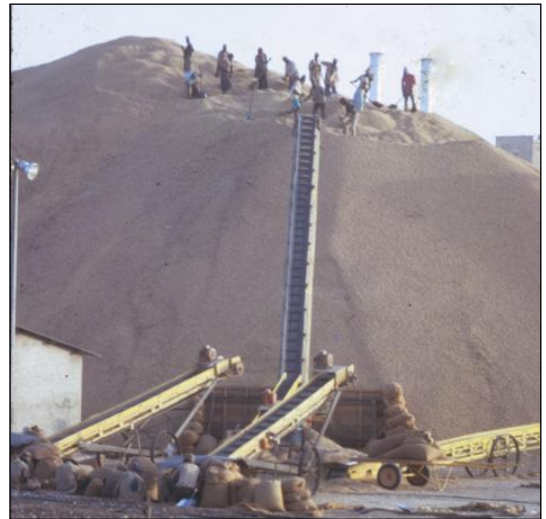
Sahel graanhulp.

Behalve de oliecrisis in 1973, die lege straten in het weekeinde in Nederland opleverde, was er een hongersnood in de Sahel-regio vanwege de grote droogte. Lokale graan/sorghum/gierst oogsten waren te klein of mislukten en als gevolg was er ook voor het vee te weinig eten. Het was niet duidelijk of niet bespreekbaar of dit nu wel of niet kwam door de bevolkingsgroei die als status steeds meer geiten en koeien hielden die alles opvraten, of omdat het kwam door de sterk groeiende bevolking die steeds meer brandhout nodig had voor hun primitieve kooktoestellen.

De schuld werd aan het klimaat gegeven.

⁵ In Israël was men in die jaren begonnen met drip-irrigatie wat minder water nodig had en geen oppervlakte verzilting veroorzaakte. Bud-Senegal had echter Nederlandse sprinklerinstallaties geïmporteerd.

De UN, waaronder de FAO (Wereldvoedsel organisatie), WHO, WFP, UNHCR, Oxfam, Rode Kruis en andere instellingen maakten zich sterk voor voedselhulp dat van de rijke landen naar de Sahel-regio gebracht moest worden. De rijke ontwikkelingslanden financierden scheepsladingen die als bulktransport vanuit de USA en Canada werd aangevoerd. Dakar, in het uiterste westen van de Sahel en met redelijk goede havenvoorziening werd de toegang voor de achterliggende landen zoals Mauritanië, Mali en Opper-Volta en zelfs Niger,

Eenmaal op de kade gestort (in het droge seizoen), moest het eerst in zakken gestopt worden en dan moesten die zakken per vrachtwagen dwars door Senegal tot 1000 tot 3000 km verder gereden worden.

Misschien dachten de hulpverleners dat Senegal wel over honderden mensen zou beschikken die de zakken zouden vullen, over honderden vrachtwagens zou beschikken en in de oliecrisis tienduizenden liters diesel over had om het graan naar de buurlanden te rijden. Niet zo. Zelfs de buurlanden hadden vanwege de armoede niet de middelen om het graan op te halen.

Het graan lag maanden op de kade terwijl er onderhandeld werd over invoerbelasting, het transport naar de buurlanden. De bevolking verhongerde en ging dood, en toen kwam de regen. Niet zo veel, maar genoeg om de buitenkant van de berg te laten beschimmelen en rotten en ongeschikt te maken voor consumptie.

Aan de oostkant van Senegal moest het over de Senegal rivier heen getransporteerd worden, naar Mauritanië en Mali. De veerpont voorzieningen waren slechts geschikt voor een enkele vrachtwagen; eentje per uur. Dat deed me denken aan de hulp toestanden in de zuid Soedan waar de Nederlandse zaakgelastigde een Baileybrug voorstelde om de hulpgoederen vanuit Kenia over de Nijl te krijgen.

De Senegal rivier loopt langs de hele noord-oost zijde van het land en is de afscheiding met Mauritanië. In het meest zuid-oostelijke deel voor de overgang naar Mali was de rivier wat smaller, maar een brug was er niet.

De geschiedenis met de voedselhulp trof me sterk, niet alleen omdat ik gedurende vele weken de immense graanheuvel op de kade zag liggen en de lokale kranten vol stonden van de schande, maar vooral omdat dit de eerste keer was en ik van dichtbij zag dat die hulp slecht functioneerde en veel ervan niet op haar bestemming aankwam. Gedurende een scholenmissie in Mali zag ik ook dat de hongersnood niet iets van opeens was, maar reeds sinds vele jaren in de maak was.

Wat het ergste was, dat de volgende hongersnood ook al reeds in de maak was, die vervolgens piekte in de jaren 1984 en 1985.

De kinderen die het in 1973 overleefden kregen toen zelf kinderen. Het verschil met de 1972-1973 Sahel hongersnood was dat nu de pers en de wereldwijde communicatie er sneller en intensiever bij waren.

Een vergelijking met Zambia en haar sterke bevolkingsgroei zonder duurzame landbouwontwikkeling (of de daarbij behorende infrastructuur) dringt zich dan aan je op.

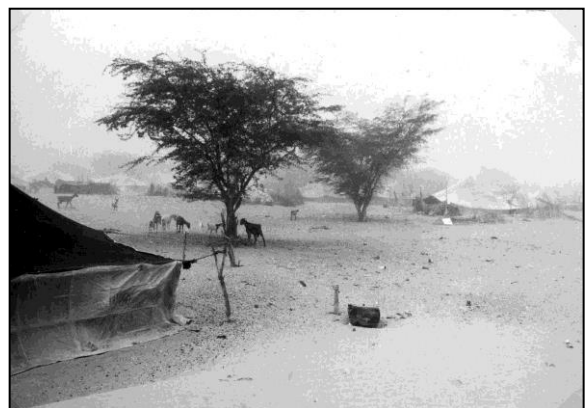
Tijdens de 1972 “catastrofe” werd het Rapport van de Club van Rome gepubliceerd, een milieuconferentie in Stockholm gehouden, daarna in 1974 een bevolkingsconferentie in Boekarest, een voedselconferentie in Rome, en een grondstoffenconferentie bij de UN in New York.

De miljarden dollars en nog veel meer woorden die destijds al aan de ontwikkelingshulp en de UN-organisaties besteed werden, hebben de kern oorzaak van de (volgende) hongersnood niet willen en kunnen aanpakken; bevolkingsgroei. Hoofdzakelijk willen, want dat zou tegen het recht van de mens gaan om zichzelf te reproduceren. Daarbij kwam dat religies, zoals vooral de Islam en in wat mindere mate de christelijke geloven, grote aantallen kinderen stimuleerden en abortus verboden. Zonder integrale aanpak van de bevolkingsgroei op alle relevante aspecten, speciaal in landen die niet hun eigen voedsel meer kunnen produceren, zullen er steeds opnieuw dit soort van hongersnoden voorkomen.

Zoals veel van mijn collega’s in de ontwikkelingshulp ga je soms twijfelen aan de resultaten van al die activiteiten. Natuurlijk wisten we dat een rapport schrijven, het bij de klant afleveren en dan zonder verdere opvolging in begeleiding, financiering en uitvoering geen drastische verandering teweeg zou brengen. Het regionale bureau UNESCO had toentertijd geen methode om de aangezwengelde projecten op te volgen, hoofdzakelijk omdat dit niet gebudgetteerd was. Het jaarbudget was voor het functioneren van het kantoor en de vele dienstreizen. Budgetteren voor lange termijn projecten was extra en moest van donorlanden komen en die comiteringen waren er niet. Samenwerken met nationale overheden om projecten te ontwikkelen en te financieren en de uitvoering te begeleiden was nog niet ontwikkeld.

Mali missie

Terwijl de Sahel-misère voortduurde werd ik op pad gestuurd naar een scholenbouwproject in de buurt van Mopti, een half uur vliegen van Bamako in Mali. Een van de problemen was dat de (platte) daken van veel huizen en scholen in de recente regen waren gaan lekken en sommigen daken ook ingestort waren, iets wat vroeger nooit gebeurde. Wat was er aan de hand? Graag een goede technische oplossing die niets kostte.

In Malie en Opper-Volta werd hoofdzakelijk met de ter plekke aanwezige leemgrond gebouwd. Deze grond met een hoog kleigehalte was best vruchtbaar als er maar water was, maar de ontwikkeling van spaarbekkens om het regenwater in het regenseizoen op te vangen en in de ondergrondse aardlagen te laten infiltreren was sinds de onafhankelijkheid van Malie niet meer gedaan.

Na bestudering van de constructie van de betreffende daken en gesprekken met de bevolking bleek dat ze precies wisten wat er aan de hand was. In goede graan- en landbouwjaren hadden de koeien en geiten genoeg te eten en produceerden ze voldoende melk. Die melk werd om te bewaren omgezet naar boter en de oude ranzige boter werd met water gebruikt als topafwerking (een soort coating) voor de lemen daken. Hierdoor werden ze een beetje waterafstotend, zodat met een goede helling van het dakoppervlak het kleine beetje regen afvloeide. Elk jaar moest sowieso het dak gerepareerd worden en onderhouden.

Vanwege de droogte gaven de koeien en geiten onvoldoende melk, en het kleine beetje werd opgedronken door de mensen.

Er was dus geen ranzige boter om het dak te repareren. Met de droogte vond men het ook minder belangrijk om het dak te repareren, bovendien had men door de honger de energie er niet voor.

Het probleem was met de hongersnood nauwelijks op te lossen, tenzij men andere waterafstotende materialen kon vinden die tegen de verzengende zonnehitte konden.

Het zag er naar uit dat er in de toekomst ook geen ranzig botervet beschikbaar zou zijn om de daken te coaten, laat staan om te impregneren. Metalen golfplaten waren te duur, maar onder een laag leem zouden ze wel kunnen werken. De beste optie was om op het vlakke dak in aanbouw (op afschot) een vrachtwagencanvas te leggen en daar overheen de lemen afwerklaag, ook op een beetje afschot.

De kleine hoeveelheid regen zou dan slechts de bovenste leemlaag wat vochtig maken vanwege het zeildoek. Zeildoek dat vochtig wordt zwelt iets en wordt zo bijna waterdicht. Dat bovenste laagje van het dak zou de volgende dag in de hete zon wel weer opdrogen. Vrachtwagen zeildoek was wel lokaal te krijgen.

Ook met deze missie bleek dat het best mogelijk is om oplossingen te bedenken, maar dat de aanvragers er wellicht vanuit gingen dat we bouwmaterialen meebrachten en het werk ook gingen uitvoeren, of dat zoiets het logische vervolg zou zijn van die missie. Maar dat was niet zo en er was niemand die dat van tevoren aan ze uit ging leggen of een budgettair plan met ze maakten. Die missie stond wel op de begroting van UNESCO, maar de rest niet; op geen enkele planning.

Gedurende die missie in Mali had ik voor het betreffende opleidingsinstituut inclusief kostschool in Mopti een zonne-kooktoestel ontworpen met de gedachte dat er wel erg veel zon was, maar ook heel weinig brandhout om op te koken. Een van hun problemen was dat ze geen budget hadden om brandstof te kopen (gasflessen) en het personeel geen tijd om hele dagen de woestijn in te trekken om het te zoeken. De kinderen moesten wel de aangeboden voedselhulp eten, hoofdzakelijk rijst. Bij die voedselhulp zaten geen middelen om het eten te bereiden.

Mijn skooktoestel bestond uit een zonnecollector die stoom produceerde, waarin dan de rijst gekookt werd. Hygiënisch, geen vuurtje aan de praat houden en geen omkijken naar. Om 10:00 in de reeds volle zon zetten; vanaf 12:00 goed gestoomd en klaar om te eten.⁶ Bij de BREDA werd dat rapport voor kennisgeving weggelegd; Rapport afgeleverd, missie voltooid. Omdat het een beetje technisch was keek de baas er na: "Interessante tekening, denk je dat het werkt? maar we hebben nu geen research budget".

Een volgende stap zou moeten zijn om een uitgewerkte materiaalbegroting en assemblage procedure te maken en een kleine industrie op te zetten voor lokale productie in twee maten: voor huishouden en voor scholen. In dat geval zou je met de ILO moeten samenwerken, maar dat hoofdkantoor zat in Genève. Technisch onderwijs hoorde dan weer niet bij de UNESCO.

⁶ Zowel voor de geplande gebouw uitbreiding als het kooktoestel waren de tekeningen vrij precies uitgewerkt, maar omdat het rapport bij lokale politici en onderwijzers terecht kwam, die zich niet met koken bezighielden of met de behoeftes van de bevolking, gebeurde er wellicht niets mee. Er was geen terugkoppeling over de missie.

Samenwerking met de lokale universiteit (in dit geval in Mali), met thesis studenten of werktuigbouwers kwam toen ook niet ter sprake. In de eerste plaats mocht alleen de directeur via het hoofd van de afdeling met buitenlandse organisatie corresponderen en op de tweede plaats deden de internationale organisaties alles in eigen beheer door een eigen expert er plaatselijk neer te zetten. Dat was volgens de UNESCO ook niet het probleem; eigen taalonderwijs was de focus. Het geheel verzandde in de bureaucratie. En zo worden woestijnen groter.

Interessant genoeg was Senegal in 1974 een voorloper op het gebied van zonne-energie zoals dit pompstation dat op basis van stoomproductie werkte. De stoom dreef een waterpomp aan.

Het kooktoestel voor Mali was een mini stoomkoker. De stoompomp technologie werd gestopt nadat de PV-cellen een paar jaar later veel goedkoper werden en de diepbron waterpompen op elektriciteit gingen draaien.

De rijke mensen en de overheidsbestuurders in de stad hadden om te koken LPG uit flessen. Petroleum of benzine en diesel waren gesubsidieerd. Dat de mensen op het platteland doorgingen met hout en stro sprokkelen (en dat was er dus al bijna niet), werd niet erkend als een probleem van het landelijk management, dat was te ver weg van hun denkwereld, bovendien moesten ze op een hoger niveau werken, aan de nationale problemen. Tenslotte was het voedsel- en kookprobleem eigenlijk meer een probleem voor de FAO of de ILO of dergelijke organisaties.⁷

In de informele economie werd heel veel geld besteed aan brandhout dat in de steden geïmporteerd moest worden. De meeste mensen zijn afhankelijk van sprokkelhout en koken op erg inefficiënte hout-verslindende vuurtjes. In veel situaties wordt zelfs mest verbrand waardoor er geen voedingsstoffen meer in de bodem terugkomen.

Hoewel we in die missies wel zagen wat eraan schortte, was ik binnen de organisatie nog te onervaren of vocaal sterk genoeg om daar werk van te maken. Als je baas niet overtuigd kon worden, was het een dood eind. Je zag de problemen overal om je heen als je op reis was, maar een landelijk brede analyse was er niet en niemand die de financiering van het in kaart brengen wilde dragen; de problemen van de armen.

Pas 40 jaar later wordt erkend dat het continue sprokkelen van kookbrandstoffen door grote groepen uit de bevolking een praktisch onherstelbare invloed hebben gehad op de vegetatie in de Sahel-gebieden.

⁷ Deze maatregelen (subsidie voor de rijken) en denkbeelden waren niet nieuw, maar de basis oorzaak waardoor het onmogelijk werd om de problemen aan de basis op te pakken.

Pas na 2000 komen er organisaties die actie ondernemen om bomen aan te planten en de uitbreiding van de woestijn te stoppen. Dat moet dan wel in coördinatie met de bevolking en het vermijden van geiten. (foto Turing organisatie)

Het zijn ook altijd de allerarmsten die hele dagen op weg zijn om van kilometers ver een beetje brandbaar materiaal te vinden; kleine boompjes worden geringd zodat ze over een tijdje ook dood brandhout zijn. Slechts een enkele grote boom in een dorp die schaduw geeft bestaat nog, er is geen enkele kleine boom meer te vinden; die zijn door de geiten opgegeten. Met een fragiele beplanting die nauwelijks kan overleven in de droge klimaten resulteert alleen het sprokkelen in een woestijn, ver weg. Hoewel de gebieden buiten de rivieren Senegal en Gambia een honderd jaar geleden nog bosland savanne waren, zijn het nu woestijnen geworden. Met de beperkte hoeveelheid vocht, de verminderde plantengroei en de klimaatopwarming versnellen deze elkaar totdat het een totale zandwoestijn is.

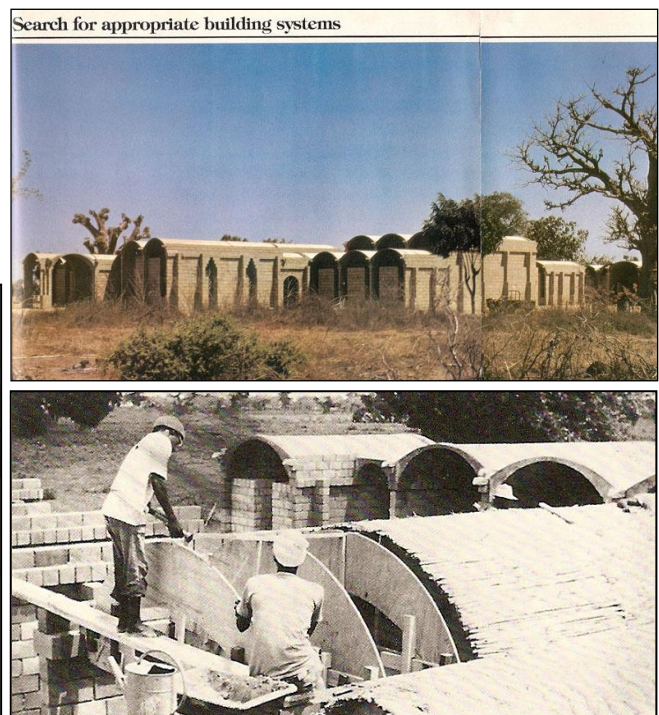
Nianning agrarische school.

Voor Senegal, Malie en Opper-Volta was een type schoolgebouw ontworpen van gestabiliseerde leem, het materiaal waar al eeuwen mee gebouwd werd. Met het juiste ontwerp (geïnspireerd door Hassan Fathy uit Egypte: *Architecture for the Poor*) doorstond het goed de tand des tijds. Een lemen gebouw paste echter helemaal niet in het denken van de overheid, die wilde iets prestigieus van beton of cement; heel duur en bloedheet. Om een beter ontwerp gerealiseerd te krijgen bleek sponsoring van Caritas de uitkomst.⁸

Nianning agrarische school te Senegal.

Sponsor: Caritas.

*Foto: Architectural Record; by Brian Taylor
Agha Khan Award for architecture 1980.*

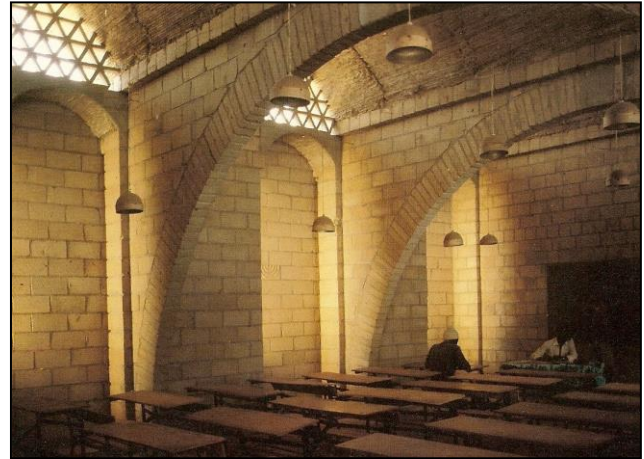

⁸ Financiering door de UNESCO, ILO of FAO was een onhaalbare kaart. Senegal doneerde het land.

Nadat we aan beginnende bouwvakkers het maken van testbogen en daken hadden gedemonstreerd, konden de 'masons' volgens die romaans aandoende bouwmethode onder begeleiding het hele complex bouwen.

Een jaar later werd het model gekopieerd in Mali, door een Nederlandse architect.

Vijf jaar later werd ons de Aga Khan Award toegekend.⁹ Indirecte verlichting, koel en goede ventilatie.

Het prototype moest een korte overspanning hebben, maar wel waterdicht, terwijl die hoofdzakelijk uit lokale materialen bestond en de hitte van de zon kon weerstaan. Het maken van een testmodel was onze taak. Leembouw was ook veel te bewerkelijk, waardoor het een ontwerp werd in standaard blokken van gestabiliseerd aarde.

De A-frame stoel.

Een ander onderwerp dat onze afdeling onder de aandacht bracht was het gebrekkige schoolmeubilair dat niet aangepast was op de ergometrie van leerlingen van verschillende leeftijden. Het nieuwe ontwerp was een eenvoudige stoel van rechte plankjes met voorgeboorde gaatjes en losse schroeven, die in een klein pakketje verstuurd kon worden (tegen lage transportkosten). Ter plaatse kon het met een beetje houtlijm in elkaar geschroefd worden, bijvoorbeeld door de leerlingen. Een audiovisuele instructieve slides show complementeerde het geheel.

Het maken van losse stoelen van verschillende hoogtes voor verschillende leeftijden was revolutionair.

Een audiovisuele show door middel van slides en extra tekst op een stencil ondersteunde de promotie.

Jaren later produceerde ik met de plaatselijke timmerman van Gilgit in Pakistan bijna hetzelfde model voor een ander scholenbouwproject.

Markt in Dakar, voorbeeld van de snelgroeiende urbanisaties in west Afrika.

⁹ Zie de publicaties op de pagina 4, Shelter documenten op www.nienhuys.info

Privé architecten.

Bakthar Kamian, de Malinese directeur van het UNESCO kantoor, was dat jaar uitgenodigd geweest bij een relatie in Benin die een grote imposante luxe twee-verdiepingen villa aan de zee had. Brede afgeronde zijkanten, en hele grote glasramen die over zee uitkeken. Hij had een vergeelde kopie van de bouwtekening meegekregen en liet die aan ons groepje architecten zien. Beetje beleefd vragen over hoe en wat en waar. Bleek dat hij het zo'n mooi huis vond dat hij een soortgelijk huis ook voor zichzelf in Mali wilde laten bouwen. Of ik, als architect, dat ontwerp voor hem wilde kopiëren om in Mali te bouwen. Als UN-directeur kan je dat in Afrika toch wel aan je eigen personeel opdragen?

Nu was een van onze aandachtspunten dat je moest proberen te bouwen met lokale middelen en in een stijl die het gunstigste is met betrekking tot het lokale klimaat. In Mauritanië of een woestijnklimaat was dat een ingesloten of afgesloten gebouwstructuur, terwijl in Gabon je juist heel licht en geventileerd moest bouwen.

Het gebouw in Benin was ontworpen op uitzicht over zee en gebruikmakend van de koele zeelucht. Mali is een woestijnland met *haboobs*. Om eenzelfde ontwerp aan de rand van een stad in het midden van de Sahel te bouwen is dan niet verstandig. Afijn dat wilde hij dus wel. Het ging wat dat betreft hoofdzakelijk om de imposante uitstraling van het gebouw, maar het moest natuurlijk niet helemaal hetzelfde zijn. Tenslotte had hij zo'n dik salaris dat hij in vier jaar dat hij nog directeur was wel de kosten van een mansion in Bamako kon oversparen.

Toen M'Bow vertrokken was hebben we smakelijk gelachen om het voor ons onlogische voorstel, en daarna er niet aan gedacht om in te gaan op zijn verzoek. Een paar weken later echter, na kantoor tijd, toen ik net op weg naar huis was, kwam ik hem in de gang tegen met een bezoeker, en hij hield mij staande.

“Kijk mijn vriend, dit is een van onze architecten van het scholen adviesbureau. Ze werken nu aan het ontwerp voor een huis voor mij in Mali.” En naar mij toe: “En hoe gaat het met het ontwerp van mijn villa in Bamako?”

Helaas had ik dit niet verwacht en een verkeerd antwoord gegeven. In zeer kort had ik hem medegedeeld dat Mali wel een ander klimaat had dan de kust van Benin en dus dat ontwerp niet deugde, en,..... “dat we er niet voor waren om in kantoor tijd zijn privé klusjes uit te voeren”.

Toen ik deze confrontatie de volgende dag aan Pierre vertelde gaf hij mij twee adviezen: Ten eerste excuses maken omdat ik zo bot was geweest in het bijzijn van een onbekende derde. En ten tweede; acuut een andere baan zoeken want voor dit soort communicatie was er geen toekomst voor mij binnen een UN-organisatie.

Tijd om koffer te pakken en te vertrekken.

*****